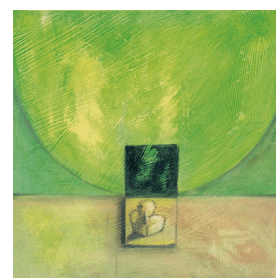

Over 125 jaar missiewerk van de zusters van Don Bosco

Elly Mondelaers

Overgenomen uit: LOOTS, C., SCHAUMONT, C., (Red.), *Salesianiteit uit Mornese. Maria Mazzarello & Don Bosco*, Oud-Heverlee, Don Boscovormingscentrum, 2004, p. 103-124.

Elly Mondelaers, zuster van Don Bosco gaat op zoek naar de wortels van het missionaire elan van de zusters van Don Bosco. Ze toont aan dat de openheid op het 'wereldburgerschap' reeds in Maria Mazzarello expliciet aanwezig was. Die openheid samen met het missionaire ideaal dat in die periode volop bloeide, verklaart de explosieve groei van de missionaire zending van de zusters van Don Bosco. In onze tijd blijft dit wereldburgerschap dat reeds in Mornese ontkiemde, verrassend actueel.

**samen
DON BOSCO
zijn plaats
geven**

INLEIDING

Op 14 november 1877 vertrokken de eerste zes zusters van Don Bosco naar de missies in Amerika. Honderd vijftig jaar later was dit een gelegenheid om dat in de Congregatie te vieren¹. Vlaanderen, bekend om zijn vele missionarissen, kon daarbij niet achterblijven. Dit artikel is de neerslag van een verhaal dat verteld werd op de viering in Groot-Bijgaarden op 14 december 2002.

Het wereldburgerschap vandaag verwijst in onze salesiaanse traditie naar het eerste deel van de doelstelling van Don Bosco's bezig zijn met jongeren: hen opvoeden tot eerlijke burgers en goede christenen. Voor Don Bosco waren 'eerlijke en rechtschapen burgers' mensen die op een rechtvaardige manier hun brood verdienden, welopgevoed en solidair waren, sober en eerlijk leefden, hun politieke verantwoordelijkheid opnamen en hun vrije tijd menswaardig invulden².

Kan de eerste gemeenschap van Mornese, die hetzelfde doel had voor de meisjes als de salesianen voor de jongens, ons inspireren om ons eigen wereldburgerschap hier en nu salesiaans te beleven?

1. BRONNEN VAN HET WERELDBURGERSCHAP IN MORNESE

Vanuit Mornese, een onopvallend plattelandsdorpje in de Monferrato vertrokken in 1877 zes vrouwen naar een onbekend land, Uruguay. Don Bosco had er liefst veel meer gestuurd, maar de omstandigheden hielden hem tegen. De Congregatie was nog niet officieel erkend en had geen financiële middelen, maar ze was niet bang om gestalte te geven aan haar wereldburgerschap - in Zijn Naam. Vanuit het onooglijke Mornese had men oog voor de wereld... Vanwaar die ruime blik en vanwaar die durf?

1.1 Evangelische durf

Die ruime blik was allereerst gegrondvest op Christus. Don Bosco en Maria Mazzarello leren onze keuzen te toetsen aan het evangelie en ons voortdurend te confronteren met Christus die solidair was met de mens om het Rijk van God op te bouwen. Het hart van deze solidariteit en dit meevoelen is de openheid voor de ander, wie hij of zij ook is. In het gelaat van de ander weerspiegelt zich het gelaat van de Ander. Christus zet ons aan tot respect voor wie anders is. Waar Jezus aanwezig is, daar is nieuw leven, vrij en bevrijdend, als gist in de geschiedenis van mensen. Hij roept de zieken niet op de dood te

(1) Specifieke studies over de missionaire dimensie van het Instituut van de Dochters van Maria Hulp der Christenen zijn schaars. In 1973 werd in Rome het studiecentrum *Centro Studi di storia delle missioni salesiane* opgericht en in 1882 het *Istituto Storico Salesiano*.

(2) Voor de betekenis van het motto 'rechtschapen burgers' zie: BIESMANS, Rik, *Doelstellingen van opvoeding en opleiding gevat in een kernachtig motto* (Don Bosco Studies 11) Provinciaal St.-Pieters-Woluwe, 1997, p.190-239.

aanvaarden, hij nodigt de armen niet uit zich bij de honger neer te leggen. Neen, hij geneest hen en geeft hun te eten. Hij veroordeelt de zondaars niet, maar opent voor hen een nieuwe manier van omgaan met anderen. En als Hij ons leert bidden, doet hij dat met het oog op het Rijk van God: Hij bidt om brood, wederzijdse verzoening, bevrijding van het kwaad...

Zijn zending beperkt zich niet tot het dorp waar Hij woont, tot de bekende regio. Hij verlegt grenzen in zijn contacten met de mensen. Hij spreekt met geleerden en ongeletterden, heidenen en gelovige joden, mannen en vrouwen, streekgenoten en vreemdelingen van een andere nationaliteit, rijken en armen, gezonden en zieken... De mannen en vrouwen die Jezus volgden probeerden zich zijn levenswijze eigen te maken en de goede boodschap van het Koninkrijk te verkondigen in heel de wereld.

1.2 Een missionaire 19de eeuw

Het klimaat van de 19de eeuw kan werkelijk 'missionair' genoemd worden¹. Van daaruit kunnen we ook beter de missiezendingen van ons Instituut begrijpen. Na de Franse Revolutie kwam in Europa langzaam een heropleving van het geloof op gang. Daarnaast werd Europa gekenmerkt door de uitbouw van de kolonies, de vooruitgang van de geografie, het verbeterde vervoer en de vele emigranten die vooral naar Amerika trokken, op zoek naar een nieuwe toekomst.

Al die aspecten hadden een positieve invloed op de uitbouw van missionaire activiteiten vanuit het Westen. Veel nieuwe religieuze congregaties hadden de bedoeling het Rijk Gods te gaan vestigen bij de heidenen. De pausen Gregorius XVI² en Pius IX³ hebben deze missionaire herleving gestimuleerd. Het eerste Vaticaans Concilie⁴ heeft daarenboven enorm bijgedragen tot het verwezenlijken van missiezendingen in Noord-Amerika, Afrika en Azië. De aanwezige bisschoppen uit die werelddelen maakten van de gelegenheid gebruik om priesters en zusters te vragen in hun bisdommen te komen werken⁵. Belangrijk

-
- (1) Zie FAVALE, A., *Le missioni cattoliche nei primordi della Congregazione Salesiana*, in SCOTTI, P., [Ed.], *Missioni Salesiane 1875-1975. Studi in occasione del centenario* (Studi e ricerche 3), LAS, Roma, 1977, p. 13.
 - (2) Gregorius XVI (1765-1846) werd algemeen overste van de Camaldolesi, publiceerde rond de onfeilbaarheid van de paus en verdedigde de 'tijdelijke' bezittingen van de paus. Hij werd tevens prefect van de Propaganda Fidei. In 1831 werd hij de 254ste paus. Hij stimuleerde sterk de missies.
 - (3) Pius IX (1802-1878) werd in 1846 tot paus verkozen. Aanvankelijk stond hij open voor de nieuwe eisen van de tijd, maar na de revolutie wilde hij niets meer te maken hebben met de onafhankelijkheidsstrijd van Italië. Hij verloor in 1860 twee derde van zijn gebied en tien jaar later ook Rome. Zijn persoonlijk prestige echter steeg enorm. Hij was vierendertig jaar paus en werd in 2000 zalig verklaard.
 - (4) Dit concilie had plaats van 1869 tot 1870. Toen een langere pauze werd ingelast, keerden zeshonderd van de zeventien bisschoppen terug naar hun dioceses. Wie bleef, maakte de overgave van Rome aan de koning van Italië mee. Daarop werd het Concilie voor onbepaalde tijd verdaagd.
 - (5) Zie: STELLA, Pietro, *Don Bosco nella storia della religiosità cattolica 1. Vita e opere*, (Studi Storici), Pas Verlag, Zurich, 1968 p. 167-170; TRAGELLA G.B., *Le missioni estere di Milano sul quadro degli avvenimenti contemporanei*, Pontificio Istituto Missioni Estere, Milano, 1950, 2 delen. De eerste bisschop van het Missionair Instituut in Milaan was een Piëmontees, Mgr. Domenico Barbero. Hij kende Don Bosco persoonlijk en vroeg hem in 1869-70 zusters voor India. Don Bosco verwees hem echter naar de Zusters van Sint-Anna.

is ook de oprichting van de Congregatie voor de Evangelisatie van de Volkeren in 1622¹. In die geest werd onder leiding van Paolina Jaricot (1799-1862) in 1822 de Propagazione della Fede opgericht, vooral om tijdens de missiemaand activiteiten ten voordele van de missies te stimuleren. Ongeveer honderd zesendertig organisaties werden naar dat voorbeeld opgericht in verschillende Europese landen² en het aantal missionarissen in het Koninkrijk van Savoye steeg van tweehonderd tweeëntwintig in 1849 tot zeshonderd drie in 1857³. De eerste zusters die vanuit Italië naar de missies vertrokken waren de franciscanessen die in 1859 naar Egypte gingen. Ze werden gevolgd door vele vrouwelijke religieuze Instituten. Aan het eind van de 19de eeuw waren er reeds veel meer vrouwelijke dan mannelijke missionarissen. Degenen die naar Latijns-Amerika vertrokken, kwamen in landen terecht waar voor vrouwen enkel het contemplatief religieus leven bestond. Dat had te maken met de positie die de vrouw er had in die tijd: vrouwen werden geacht zich niet te wijden aan onderwijs of ziekenzorg. De contemplatieve orden namen daarenboven adellijke vrouwen op, samen met hun slaven. Toen de slavernij werd afgeschaft (in Brazilië bijvoorbeeld in 1888) en vele landen de onafhankelijkheid verwierven, werden ook in Latijns-Amerika actieve congregaties opgericht naar Europees model.

1.3 Don Bosco's missiedroom

Het missionair project van Don Bosco was reeds vroeg in zijn eigen leven aanwezig. Toen hij aan het Convict studeerde, leerde hij zelfs een beetje Spaans. Maar don Cafasso raadde hem af zelf naar de missies te vertrekken. Later smeedde Don Bosco vriendschapsbanden met verschillende missionarissen. In 1864 bijvoorbeeld nodigt hij Mgr. Daniel Comboni⁴ in het Oratorio van Valdocco uit. Ook de jongens kregen op die manier de missiemicrobe te pakken. Kort na de officiële goedkeuring van zijn Sociëteit werkt Don Bosco aan de realisatie van zijn missiedroom⁵. Oorspronkelijk wilde hij zijn salesianen naar China sturen. In 1874 had hij plannen om in Hong Kong huizen voor katholieke jongens te openen⁶. Als dit project niet doorgaat, ontmoet hij Giovanni Gazzolo, consul van Argentinië, en richt Don Bosco zijn blik op Amerika. Hij heeft daarbij

-
- (1) Paus Gregorius XV had de Congregatie voor de Evangelisatie van de Volkeren opgericht om alle missieactiviteiten van de Kerk te coördineren en te steunen waar nodig.
 - (2) Bijvoorbeeld *Het Werk van de H. Kindsheid* werd in 1843 gesticht door de bisschop van Nancy, Mgr. Carlo Augusto de Forbin-Janson. Het werk werd in 1846 door Pius IX goedgekeurd en had tot doel ongedoopte en verlaten kinderen te dopen.
 - (3) Zie FAVALE, A., *Il progetto missionario di Don Bosco e I suoi presupposti storico-dottrinali*, in VAN LOOY, L., (Ed.), *Spiritualità missionaria salesiana*, Dicastero per le missioni, Roma, 1988, p. 78.
 - (4) Daniele Comboni (1831-1881) was van Italiaanse afkomst. Hij ijverde voor de evangelisatie van Centraal-Afrika. Zijn vertrouwen in de Afrikanen zelf en zijn integrale opvatting van de missies zijn kenmerkend. In 1877 wordt hij bisschop van Centraal-Afrika. Hij sterft in Soedan.
 - (5) De missiedromen van Don Bosco begonnen rond 1871-72 en bleven duren tot het einde van zijn leven. Zie: MBI X, p. 54 (MBN X, p. 43) en MBI XVII, p. 643-647 (MBN XVII, p. 499-500). LENTI Arthur, *I sogni di Don Bosco. Esame storico-critico, significato e ruolo profetico-missionario per l'America Latina*, in SEMERARO, C., (Ed.), *Don Bosco e Brasilia. Profezia, realtà sociale e diritto*, Cedam, Padova, 1990, p. 85-130.
 - (6) Tijdens het eerste Vaticaans Concilie waren de twee bisschoppen van China bij Don Bosco op bezoek geweest om missionarissen te vragen voor hun bisdommen. Zie: MBI IX, p. 891 (MBN IX, p. 678).

twee doelgroepen voor ogen: de Italiaanse emigranten en de jongeren. Beide groepen kenden een grote nood aan bijstand en geloofsoopvoeding.

Op 14 november 1875 vertrekken de eerste tien salesiaanse missionarissen vanuit Genua. Een maand later komen ze in Buenos Aires aan waar ze zich eerst bezighouden met de vele Italiaanse emigranten. Pas later richten ze zich naar de Indianen uit Patagonië. Tussen 1876 en 1888 volgden nog tien andere zendingen naar Patagonië, Argentinië, Uruguay, Brazilië, Chili en Ecuador. Daarbij vergat Don Bosco niet om zijn onmiddellijke omgeving warm te houden voor zijn missies door middel van zijn tijdschrift *Bollettino Salesiano*.

1.4 Een open blik op de wereld vanuit Mornese

Ook in het leven van Maria Mazzarello was er van jongsaf een zekere openheid op de wereld aanwezig. Zoals Don Bosco, is Maria Mazzarello afkomstig uit een kleine dorpsgemeenschap die gekarakteriseerd werd door werkzaamheid, stabiliteit, trouw aan de tradities en christelijk geloof. Het leven voor een landbouwersgezin in de Monferrato was hard en moeilijk door armoede, ziekte en analfabetisme. Toch leerde men er eerlijk en solidair zijn met de burens en de armen¹. De parochie werd er geleid door de ijverige priesters don Carlo Valle en zijn hulp don Domenico Pestarino². Ze bewerkten een levendige pastorale vernieuwing door catechese en liturgie, vorming en verenigingsleven³. Als priester-opvoeder was hij op allerlei wijzen bezig met de promotie van het gewone volk. Door de aanwezigheid van don Pestarino kreeg de missionaire geest vorm in de parochie van Mornese. Voor jongens richtte hij er o.m. het 'Werk van de Heilige Kindsheid' op in 1849⁴ en was hij verantwoordelijk voor een liefdadigheidswerk dat genoemd werd naar de stichter ervan: 'Opera Pia Gazzi'. Het werk dat in 1864 opgestart was had tot doel de armen (en vooral degenen die ziek waren) in de winter zoveel mogelijk bij te staan in het zoeken naar een geschikte huisvesting⁵. Vanaf haar 17 jaar was Maria Mazzarello aangesloten bij een groep vriendinnen, het Godvruchtig Genootschap van Maria Onbevlekt. Dat gaf haar een rijke ervaring van spiritualiteit en solidariteit in de Kerk.

(1) Toen bijvoorbeeld de moeder van haar nichtje Domenica in 1836 stierf, hebben haar ouders het kind opgevangen bij hun vele eigen kinderen.

(2) Domenico Pestarino werd op 5 januari 1817 in Mornese geboren. Hij studeerde aan het seminarie van Genua en werd tot priester gewijd in 1839. Hij bleef in het seminarie werkzaam tot 1846, waarna hij naar Mornese kwam als onderpastoor. In 1862 leerde hij in Turijn Don Bosco kennen en in 1863 werd hij salesiaan. Hij bleef in Mornese tot aan zijn dood en werkte samen met Don Bosco aan de stichting van het Instituut van de Dochters van Maria Hulp, de Zusters van Don Bosco. Hij stierf op 15 mei 1874.

(3) Zie: MACCONO, F., *L'apostolo di Mornese. Sac. Domenico Pestarino*, SEI, Torino, 1927; DELEIDI, Anita, *Influssi significativi nella formazione di S. Maria Domenico Mazzarello educatrice*, in POSADA, Maria Esther, (Ed.), *Attuale perché vera. Contributi su S. Maria Domenica Mazzarello* (Il prisma 6) LAS, Roma, 1987, p. 118-121.

(4) Zie: MACCONO, F., *Santa Maria D. Mazzarello Confondatrice e prima Superiora generale delle Figlie di Maria Ausiliatrice*, Scuola tip. privata FMA, Torino, 1960, dl. I p. 140. De kinderen leerden er iets te geven 'voor de redding en de opvoeding van ongelovige kinderen'. Zie ook MACCONO, F., *L'apostolo di Mornese. Sac. Domenico Pestarino*, SEI, Torino, 1927, p. 57.

(5) *Statuto organico dell'Opera Pia Gazzi eretta in Mornese*, Tip. dell'Oratorio di S. Francesco di Sales, Torino, p. 1866.

Deze beweging zette zich in voor werken van naastenliefde¹.

De grootste armoede in Mornese kwam voort uit het analfabetisme. In Alessandria kon 76,37 % van de bevolking lezen noch schrijven². Don Pestarino heeft dat als een probleem gevoeld waardoor hij Angela Maccagno en Francesco Bodrato³ doet studeren om les te geven aan de kinderen van Mornese. De plannen van don Pestarino waren niet louter pastoraal en catechetisch. Ook vorming en opvoeding kregen ruim aandacht⁴. Als jonge en actieve vrouw werkte Maria Mazzarello daar helemaal aan mee: ondernemend, volhardend en met leiderschapstalent. Toen ze ziek werd, leerde ze een nieuw beroep aan, ondanks de tegenstand van dorpsgenoten en zelfs van de Dochters van de Onbevleete. De keuze van Maria Mazzarello om samen met Petronilla een kamer te huren om weeskinderen op te vangen, riep protest op omdat hun keuze tegengesteld leek te zijn aan de levensstijl van de anderen. De organisatie en de spiritualiteit van Maria Mazzarello verbazen des te meer, als men de stabiliteit ziet van de omgeving waarin ze opgroeide. Ze nam risico, ontplooipte initiatief en durfde te lijden om aangepaste antwoorden te geven op de vragen die op haar afkwamen. We zullen waarschijnlijk nooit de namen kennen van de twee kinderen die Maria Mazzarello daar in Mornese als eersten bij haar in huis opnam⁵. We weten slechts dat ze zes en acht jaar oud waren. Het waren de eerste meisjes in een lange rij. Ze vonden bij Maria Mazzarello en haar eerste medewerksters affectieve steun en hoop voor de toekomst.

1.5 Het missionair elan van de zusters van Don Bosco

De gemeenschap Zusters van Don Bosco in het Collegio 'Maria Ausiliatrice' in Mornese ontstaat op 23 mei 1872⁶. Vanuit juridisch en religieus standpunt is ze nieuw, zowel voor het bisdom van Acqui, als voor de kerkgeschiedenis. Op het vlak van de zending zetten ze het werk van Maria Mazzarello en haar vriendinnen voort: de integrale groei van meisjes

-
- (1) Het doel van het Godvruchtig Genootschap van de Dochters van Maria Onbevleete was: *een groep vormen van vrome jonge vrouwen die hun eigen heiliging betrachtten en wilden bijdragen tot het welzijn van de naaste*. Zie: FRASSINETTI, Giuseppe, *Regola della Pia Unione delle Figlie dell' Immacolata*, in ID., *Opere ascetiche II, Postulazione generale F.S.M.I.*, Roma, 1978, p. 67.
 - (2) Zie: MELANO, G., *La popolazione di Torino e del Piemonte nel secolo XIX, con un'introduzione alle pubblicazioni del centenario*, Museo Nazionale del Risorgimento, Torino, 1961, p. 57, 64.
 - (3) Francesco Bodrato werd op 18 oktober 1823 in Mornese geboren. Als weduwnaar vatte hij de studies van onderwijzer aan. De ontmoeting met Don Bosco op zaterdag 8 oktober 1864 zou aan zijn bestaan een heel andere richting geven. Hij werd salesiaan en vertrok met de tweede missiezending in 1876 naar Zuid-Amerika. Hij stierf in Buenos Aires op 4 augustus 1880.
 - (4) Zie: VRANCKEN, Sylvie, *Un chiaro indirizzo educativo per la parrocchia di Mornese. Don Domenico Pestarino*, in ID., *Il tempo della scelta. Maria Domenica Mazzarello sulle vie dell'educazione*, LAS, Roma, 2000, p. 33-71.
 - (5) Zie: MACCONO, F., *Santa Maria D. Mazzarello*, dl. I, p. 98.
 - (6) Het huis op de Borgoalto, waar de zusters in Mornese hun eerste onderkomen vonden, was aanvankelijk bedoeld als college voor jongens. Don Bosco zelf had het de inwoners van Mornese beloofd na zijn bezoek aan het dorp in 1864. Het project ging echter niet door toen de bisschop van Acqui bezwaren had. Als Don Bosco in 1872 'zijn zusters' gevonden heeft in Mornese, vraagt hij don Pestarino om het Collegio voor hen klaar te maken. Het was op dat ogenblik nog niet helemaal afgewerkt; daarom verblijven de zusters voorlopig alleen op de benedenverdieping. Men is het gebouw 'het Collegio' blijven noemen, ook al was de bestemming ervan ondertussen veranderd.

stimulerend. Het preventief systeem, typisch voor Don Bosco, werd door Maria Mazzarello reeds jaren beleefd in de dagelijkse contacten met haar vriendinnen en met de meisjes. Het was haar ondertussen helemaal eigen geworden. De eerste gemeenschap van de zusters stelt zichzelf voor als een opvoedingshuis of, zoals in de *Unità Cattolica*, een goed Instituut voor meisjes¹. Hier ontstaat de geest van het begin, die later de geest van Mornese genoemd zal worden². De opvoeding en de gemeenschap zijn er erg belangrijk.

Het missionair elan heeft de zusters van Don Bosco vanaf het begin bewogen. De missionaire geest in Mornese was geen gevolg van een rijpingsproces in het Instituut. Men heeft niet eerst de werken uitgebouwd en geconsolideerd om die daarna verder uit te breiden naar de missies. Het missionaire elan was aanwezig vanaf het begin. De eerste gemeenschap van Mornese had als droom dat elke vrouw, van om het even welke klasse of afkomst, het plan van God over haar leven zou kunnen realiseren. Dit kon maar in Christus omdat het menselijk bestaan slechts in Hem betekenis en volheid kan vinden. Dit opvoedingsproject van de eerste gemeenschap droeg in zich reeds een missionaire dimensie. Begonnen in Mornese, werd de geest van het Instituut er niet gevangen. Het was een wereldgeest bestemd om zich te verspreiden³. De eerste zusters konden bijgevolg niet besloten blijven in kleingeestigheid. Ze waren bereid persoonlijke en situationele moeilijkheden te overwinnen om het evangelie te verkondigen in de verste delen van de wereld⁴. Maria Mazzarello spreekt daarvan in verschillende van haar brieven. Zijzelf, haar medezusters en ook de meisjes bedelden om naar Amerika te mogen vertrekken⁵.

Bij de stichting van het Instituut in 1872 had Don Bosco tevens zijn eerste missiedroom over Patagonië⁶. In de eerste brief van Don Bosco aan don Cagliero⁷, die in november 1875 naar Amerika vertrokken is, lezen we deze belofte: *Weet dat we in oktober dertig zusters zullen sturen, samen met een tiental salesianen. Als het nodig is, sturen we ze ook vroeger*⁸. Vijfentwintig dagen na de aankomst van zijn eerste missionarissen, droomde Don Bosco ervan zelfs meer zusters te sturen dan salesianen en wel onmiddellijk. Toch

(1) Zie: *L'Unità Cattolica* van 1 oktober 1873.

(2) Zie: CAVAGLIA, A., *L'eredità spirituale di Suor Maria Mazzarello. Commemorazione cinquantenaria*, Istituto FMA, Torino, 1932, p. 7-8.

(3) VIGANÒ, E., *Maria Mazzarello e lo spirito di Mornese*, in VIGANÒ, E., *Non secondo la carne ma nello Spirito*, Istituto FMA, Roma, 1978, p. 122.

(4) Brief van Don Bosco aan de zusters (8-12-1878), in *Regole e Costituzioni per l'Istituto delle Figlie di Maria SS. Ausiliatrice aggregate alla Società Salesiana*, Tip. e Libreria Salesiana, Torino, 1878, p. 6.

(5) 'Nu ik u nieuws gegeven heb over het huis, geef ik u de namen door van degenen die spoedig naar Amerika zouden willen vertrekken: ik zou er al willen zijn, moeder vicaria, moeder econome, zuster Mina, zuster Maria Belletti, zuster Giuseppina, zuster Giovanna, zuster Emilia (echt waar), zuster... Mocht ik iedereen noemen die er heen zou willen gaan, dan zou ik bezig blijven.' in *Levenswijsheid*, Provinciaal laat zusters van Don Bosco, Groot-Bijgaarden, 2000: brieven 4 en 5 aan don Cagliero.

(6) Zie: *MBI X*, p. 53-54 en p. 1267-1268 (*MBN X*, p. 45-47 en 1003-1005).

(7) Giovanni Cagliero (1838-1926) was één van de eerste vier jongeren die zich in 1854 salesianen noemden. Hij werd tot priester gewijd in 1862 en benoemd tot geestelijk directeur van het oratorio in Valdocco. Van 1874 tot 1884 was hij, met korte onderbrekingen, algemeen directeur van het Instituut van de zusters. Hij begeleidde de eerste missiezending van de salesianen in 1875. In 1884 werd hij de eerste salesiaanse bisschop en in 1915 wordt hij tot kardinaal benoemd.

(8) CERIA, E., *Epistolario di S. Giovanni Bosco. Vol. III: dal 1876 al 1880*, SEI, Torino, 1958, p. 11: brief van januari 1876.

heeft het nog tot 1877 geduurd eer het zover was. Ook de salesiaanse directeurs van het huis, don Cagliero en don Costamagna¹, hebben tot die missiegeest bijgedragen². Beiden waren ze nauw betrokken bij de gemeenschap van Mornese en beiden leidden een van de eerste groepen missionarissen naar Amerika: don Cagliero in 1875 en don Costamagna in 1877. Zij zijn het die verslag uitbrachten van de gemeenschap op het kapittel van de salesianen³, en aan de bisschop van Acqui⁴ vroegen om zusters naar Amerika te sturen.

Amper vijf jaar na de stichting van het Instituut gingen de zusters over de grenzen van Piëmonte en Italië⁵, ze leerden vreemde talen om als missionaris te vertrekken naar Amerika. Ze overstegen de stereotypen van 'onzichtbare' vrouwen die onderdanig opgesloten bleven in hun kleine wereld.

2. VAN MORNESE TOT WERELDBURGER

2.1 De drie eerste missiezendingen: 1871, 1879 en 1881

Mornese is het 'nest'⁶ van waaruit de eerste Zusters van Don Bosco naar Amerika vertrokken. Het missionaire klimaat deed hen de nodige voorbereidingen treffen en als Don Bosco vroeg wie wou meegaan, waren er velen die hun naam opgaven. Ze waren bereid allerlei gevaren en risico's te lopen, om Jezus te verkondigen. Als ze vanuit Amerika schreven, vertelden ze wat mogelijk werd door hun aanwezigheid⁷.

De eerste zusters vertrokken naar Uruguay waar ze na enkele maanden een huis konden betrekken in Villa Colón, dicht bij Montevideo. De zes pioniers waren Vallese Angela (23 jaar), Giovanna Borgna (17 jaar en geboren in Argentinië), Angela Cassulo (25 jaar), Angela Denegri (17 jaar), Teresa Gedda (24 jaar), Teresa Mazzarello (17 jaar).

-
- (1) Giacomo Costamagna (1846-1921) is afkomstig van Caramagna (Cuneo). Op twaalfjarige leeftijd kwam hij in Valdocco terecht. Hij studeerde muziek. In 1867 werk hij salesiaan; het jaar daarna werd hij tot priester gewijd. Hij was daarna muziekleraar in het college van Lanzo Torinese. Na de dood van don Giuseppe Cagliero (4 September 1874) werd hij de plaatselijke directeur bij de zusters in Mornese. In 1877 vertrok hij naar Argentinië, samen met de zes eerste zusters.
 - (2) VIGANÒ, E., *Madre Mazzarello e lo spirito di Mornese*, in VIGANÒ, E., *Non secondo la carne ma nello Spirito*, Istituto FMA, Roma, 1978, p. 123.
 - (3) Het eerste kapittel had plaats in Lanzo Torinese van 5 september tot 5 oktober 1877. Ook Mornese kwam ter sprake omdat het door Don Bosco beschouwd werd als een van zijn huizen.
 - (4) Mgr. Giuseppe Maria Sciandra (1808-1888) kende de zusters vanaf zijn inhuldiging als bisschop in 1872. Hij verbleef geregeld in Mornese en zorgde voor de diocesane erkenning van het Instituut.
 - (5) Het Instituut telde in 1874 slechts één huis, Mornese. Vier jaar later zijn er dat reeds eenentwintig geworden. De eerste gemeenschap telde elf zusters; in 1878 is dat aantal toegenomen tot meer dan driehonderd. Zie *Relazione sulla situazione dell'Istituto delle FMA eposta da Don Bosco alla S. Sede (Marzo 1879)*, in CAVAGLIÀ, Piera, COSTA, Anna, (Eds.), *Orma di vita, tracce di futuro. Fonti e testimonianze sulla prima comunità delle Figlie de Maria Ausiliatrice (1870-1881)*, (Orrizonti, 8), LAS, Roma, 1996, document 114.1, p. 299. (Verder afgekort als *Orma di vita*.)
 - (6) *Levenswijsheid*: brief 13,1.
 - (7) Zie bijvoorbeeld de brieven van de missionarissen aan Maria Mazzarello. Die getuigen van de pastorale ijver van deze vaak zeer jonge vrouwen. Zie: *Orme di vita*, documenten 83, 105, 106, 107, 110.

Terwijl dit vertrek in Mornese met enthousiasme werd gevolgd, schreven don Bodrato en don Lasagna over hun verbijstering omtrent het lot van de zusters op plaatsen waar de vrijmetselarij en het antiklerikalisme de overhand hadden. Toen don Bodrato van de komst van de zusters hoorde, schreef hij in oktober 1877 aan don Bonetti: *'Ik hoor dat men zusters wil sturen [...]. Ik ken de zusters en weet hoe ze opvoeden en werken en zeg u rechtuit: dat wordt een fiasco'*¹.

Ook Mgr. Luigi Lasagna schreef vanuit Villa Colòn naar Don Bosco: *'Zodra men verneemt dat de zusters spoedig gaan komen, waarschuwen onze vrienden ons dat ze een onvermijdelijk gevaar betekenen voor de goede naam van onze Colleges, ondanks de volledige scheiding. Toch blijft Mevr. Jackson volhouden en wil ze ons helpen om vierhonderd meter van het College een huis voor hen te bouwen. Daar kunnen ze dan openbare scholen openen.'*²

We moeten ons de context van die tijd realiseren: de Italiaanse emigranten brachten niet alleen een geest van werkzaamheid en liefde voor de familie mee. Vaak waren het antiklerikalen die gekant waren tegen de paus en tegen de Kerk in het algemeen. Ook de salesiaanse parochies hadden daaronder te lijden. Vooral tijdens de herdenkingen van 20 september 1870 werden de salesianen en hun werken, bijvoorbeeld in Bahía Blanca, het mikpunt van hun acties³.

Ondanks de moeilijkheden, werd een tweede groep zusters naar Buenos Aires gezonden. Op 30 december 1878 vertrokken tien zusters vanuit Mornese en op 1 januari 1879 verlieten ze de haven van Genua⁴. Datzelfde jaar werden drie huizen geopend: Almagro en La Boca in Argentinië en Las Piedras in Uruguay. In 1880 was het de beurt aan Carmen de Patagones waar de zusters meewerkten aan de verbetering van de levensomstandigheden van de oorspronkelijke bevolking, zoals Araucani en Patagoni⁵. Bij die volksstammen had men tot dan nog nooit zusters gezien. Een dagblad uit Buenos Aires *L'America del Sud*, schreef op 13 januari 1880: *'Het is voor het eerst sinds het ontstaan van de wereld, dat men in deze verlaten streek zusters ziet. Met hun goedheid en deugdelijkheid dragen ze enorm veel bij tot de bekering van de Indianen.'*⁶

-
- (1) BORREGO, J., (Ed.), *Bodrato Francesco. Epistolario ([1857] - 1880)*, (Scritti editi e inediti di salesiani, 1), (Istituto Storico Salesiano Roma. Fonti. Serie seconda, 1), LAS, Roma, 1888, p. 226-227. De redenen daarvoor zijn te vinden in het antiklerikaal klimaat en het ontbreken van vorming voor de jongeren. Vandaar dat het een ambitieus project genoemd kan worden.
 - (2) DA SILVA FERREIRA, A., (Ed.), *Mons. Lasagna Luigi. Epistolario Vol. 1: 1873 - 1882*, (Scritti editi e inediti di salesiani, 5), (Istituto Storico Salesiano Roma. Fonti. Serie seconda, 5), LAS, Roma, 1888, p. 150.
 - (3) Op 20 september 1870 verovert koning Vittorio Emanuele II Rome en annexeert de Pauselijke Staten aan het eengemaakte Italië.
 - (4) CAPETTI, Giselda, (Ed.), *Cronistoria dell'Istituto delle Figlie di Maria Ausiliatrice*, Istituto FMA, Roma, 1974-1978, dl. II, p. 367.
 - (5) Zie: NICOLETTI, María Andrea, *Conversión y civilización en las misiones salesianas de la Patagonia*, in *Academia Nacional de la Historia. Investigacione y ensayos* 48(1998) p. 329-332.
 - (6) *I Salesiani e le Suore di Maria Ausiliatrice tra gli Indi Pampas e I Patagoni*, in *Bollettino Salesiano* 4(1880) nr. 5, p. 10; Zie: CAPETTI, Giselda, *Il cammino dell'Istituto nel corso di un secolo*, Istituto FMA, Roma, 1972-1976, dl. I, p. 66; CAPETTI, Giselda, *Aprendo il solco... Madre Angela Vallese, prima tra le prime missionarie di S. Giovanni Bosco*, LICE Berruti, Torino, 1949.

De derde zending zusters vertrok op 3 februari 1881. De groep van tien werd verdeeld: zes voor Argentinië en vier voor Uruguay. Overal kwam het pedagogisch-pastoraal project op de eerste plaats. Ze openden scholen, oratorio's, centra voor alfabetisering en vorming en gaven catechese. Maar zoals in Italië werkten de zusters ook in de keuken en het washuis van de salesianen¹.

In 1879 schreef don Costamagna naar Don Bosco: *'Ik had niet gedacht dat onze zusters zich zo goed zouden kunnen behelpen in de missies. Zonder hen zouden we nooit zoveel goed hebben kunnen doen aan vrouwen en meisjes. Veel kinderen, maar ook veel vrouwen haasten zich om hun catechese te volgen. De zusters doen het even goed als de priesters. Terwijl wijzelf opgesloten waren in de biechtstoel, gaven de vier zusters op een afstand les. De mensen kwamen zo goed voorbereid naar de biecht dat velen in tranen uitbarsten [...]. Stuur ons dus priesters, catechisten en zusters!'*²

Het is niet uit een teveel of uit overvloed dat de zusters naar de missies vertrokken. In een verslag van don Pestarino uit 1874 aan Don Bosco bleek dat de gemeenschap altijd schulden had. Ze moesten hulp vragen aan het Oratorio van Valdocco. Het werk moest een minimum aan economische zekerheid hebben. Vandaar dat de ouders van de leerlingen maandelijks 20 lire moesten betalen³. De financiële situatie van het collegio kunnen we afleiden uit een aanvraag van don Costamagna aan de Inkomstenbelastingen⁴. Hij pleitte er voor vermindering van belastingen wegens het kleine aantal internen, die daarbij niet veel kostgeld betaalden. Het huis van Mornese maakte geen winst, maar had intengedeel schulden. Om in leven te blijven had het Instituut de hulp van Valdocco nodig⁵. De kleinheid en de armoede van Maria Mazzarello en van heel de gemeenschap van Mornese bleef echter groot, maar was tegelijk essentieel voor de toekomst, zoals don Costamagna schreef als hij op weg is naar Amerika: *'We houden de ogen van onze geest en ons hart gericht naar Mornese. Het dorpje is zo klein, het huis een niets. En toch is het voor ons heel wat. Voor ons blijft het de as waarrond het wiel van ons leven draait.'*⁶

(1) Zie: VERGNIAUD Giuseppina, *Alcuni dati che si riferiscono alla prima fondazione dell'Istituto delle FMA in Buenos Aires (Almagro)*, in Archivio Generale FMA Roma. Zie ook: BRUNO, C., *Los Salesianos y los hijos de Maria Auxiliadora*, Istituto salesiano artes graficas, Buenos Aires, 4 vol., 1981-1988, dl. 1, p. 206-213; FMA, *In missione sulle Ande. Venticinque anni di lavoro apostolico su e giù per la cordigliera cileno-argentina. Difficoltà, attrattive, seminagioni, raccolti silenti 1899-1924*, Istituto FMA, Nizza Monferrato 1926; PENTORE Tommaso, *Le Missioni Salesiane in America*. 2a ristampa, Libreria Salesiana Editrice, S. Benigno Canavese, 1898.

(2) Brief van 28 mei 1886 van don Costamagna aan Don Bosco in Archivio Salesiano Centrale Roma: 272.26, fasc. 45.

(3) Bij de moeder van de kinderen Borgna, wonend in Argentinië, dringt Maria Mazzarello aan om de schuld te betalen voor haar drie kinderen. De kleinste, Giacinta, was amper 8 jaar. *Levenswijsheden*: brief 6, 15.

(4) Zie: *Ricorso alla Commissione dei Redditi di ricchezza mobile*, 1875 in *Orme di vita*, document 62, p. 158-159.

(5) Zie: *Relazione di Don Giacomo Costamagna sulla comunità di Tornese* 28 januari 1978, in *Orme di vita*, document 66, p. 168.

(6) Brief van 19 november 1877 van don Costamagna aan don Giovanni Battista Lemoyne in Archivio Generale FMA Roma: 053 01-5-01 (6).

2.2 De missionaire aanwezigheid van de zusters vandaag

Tijdens het leven van Maria Mazzarello vertrokken drie zendingen met tezamen zesentwintig missionarissen. Vandaag zijn er meer dan negenhonderd missionarissen werkzaam over de hele wereld. Is hun missionaire zending nog steeds hetzelfde of eerder verschillend van de eerste zendingen? We noemen enkele kenmerken van de zendingen vandaag:

Overal krijgt het salesiaanse opvoedingsproject voorrang: kinderen en (jonge) meisjes, vooral in marginale situaties, krijgen opvoeding en onderwijs. De integrale opvoeding omvat steeds de gelovige dimensie.

We werken zowel voor christenen als niet-christenen. De zusters zijn op steeds meer plaatsen aanwezig waar de christenen een minderheid vormen. Inculturatie, dialoog onder de verschillende godsdiensten en oecumene is daarbij nodig en vraagt onderling gesprek. De inzet van de zusters geeft zoveel mogelijk ruimte aan inbreng en medeverantwoordelijkheid van de plaatselijke bevolking om projecten op maat uit te bouwen. Men probeert te vermijden dat de westerse manier van leven en werken model komt te staan.

Slechts uitzonderlijk zijn de zusters aanwezig waar geen salesianen zijn. Vanuit hetzelfde charisma vullen ze elkaar aan, ook al is de manier waarop men de zending vorm geeft verschillend.

Er wordt sober en solidair geleefd, dicht bij de mensen – ook bij de armen.

De missionarissen vandaag komen vooral van buiten Europa. De uitdaging van een interculturele dialoog zal mettertijd een ander gelaat geven aan het Instituut en de Kerk.

De missiegemeenschappen zijn vaak internationaal samengesteld. Vooral in Afrika waar er grote etnische verschillen bestaan, is het belangrijk in de gemeenschappen zelf een solidaire wereldkerk gestalte te geven.

Meer en meer worden vrijwilligers ingeschakeld. Zij ondersteunen enerzijds de missie en kunnen er anderzijds zelf een onvergetelijke interculturele ervaring opdoen.

BESLUIT

Na die eerste afvaart vanuit Genua, zijn er nog tachtig gevolgd. De zusters hebben allemaal mooie dingen meegemaakt, maar ze werden ook vergezeld van moeilijkheden, onbegrip, eenzaamheid en heimwee. Om thuis te komen in de wereld, is het nochtans nodig de open zee te kiezen en de moed te hebben afstand te doen van de vaste grond van onze gewoonten en zekerheden, van onze aangepaste waarheden... De open zee voert naar nieuwe mogelijkheden waarin de wil van de Vader op de eerste plaats komt... Na 125 jaar hebben meer dan drieduizend zusters hun land verlaten en wordt de geest van Mornese verder beleefd in openheid op de wereld.

Oorspronkelijk gingen de zusters naar verre streken. Vandaag is de situatie veranderd. Het komt er bij ons in Europa meer op aan te onthalen dan ver weg te trekken. Vanuit Sampierdarena vertrekt men vandaag niet meer: men komt er aan... De exodus van volkeren roept aan onze eigen deur om solidariteit. Ongeveer honderd vijftig miljoen

mensen leven op die manier niet meer in hun geboorteland. Ook bij ons kloppen ze aan. Mensen van overal ter wereld komen naar onze steden, onze scholen, onze buurten, op zoek naar een betere toekomst voor hun kinderen. De tv en het internet kunnen ons in contact brengen met anderen, overal ter wereld. Wij zijn wereldburgers geworden, ook al blijven wij hier ter plaatse. Het samenleven van verschillende culturen vraagt om het loslaten van wederzijdse vooroordelen en angst. De dialoog en de pedagogie van de ontmoeting zijn daarbij onmisbaar. Een salesiaanse gemeenschap kan niet op een oppervlakkige manier evangelisch leven, alsof het evangelie bestaat uit enkele mooie franjes. Als het evangelie werkelijk ons leven en onze gemeenschappen doordringt, zal dit onszelf veranderen en onze ontmoetingen met anderen en met God omvormen.

Ik wil eindigen met het beeld van de vuurtoren die de haven van Genua beheerst. Een vuurtoren werd gebouwd op plaatsen waar de kust niet erg veilig was vanwege rotskusten of ondiepe zee. Het vuur moest de schepen leiden in het donker. De vuurtoren geeft aan of je op de ingeslagen richting mag doorvaren. Wanneer je de richting kwijt raakt kan de vuurtoren je terug in de goede koers brengen. De vuurtoren was het enige zichtbare oriëntatiepunt voor de kapitein van de Savoye toen hij bij donker winterweer de haven uitvoer. Het was het laatste wat de zusters zagen toen ze al het vertrouwde voorgoed achter zich lieten, op weg naar het onbekende. Zoals Abraham verlaten ze hun vrienden, hun land, hun zekerheden en hun veiligheid. Toch blijft er een licht telkens opnieuw richting geven, de wacht houden, waken. God blijft voor ons dit betrouwbare lichtpunt. Hij verlicht de voorposten van de zending waar we ook vandaag onze roeping als wereldburgers voluit kunnen beleven en onze manier om het missionaire elan verder te beleven dat reeds in Mornese zo levendig aanwezig was.